

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

3277

3278

3279

539

9-60

9-4 W 86

~~269~~

2010

ԹԱՆԿԱՐԱՆ ԺՈՂՈՎՐԿԵԱՆ

3711 Բ. ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ

ԹԻԻ
3

ՀԱՏՈՐ ԱՌԱՋԻՆ

ԹԻԻ
3

ԱՌԱՔԵԼ
ԲԱՀԱԹՐԵԱՆՅ

Մ Ա Ր Տ

45

Կ ՊՈԼԻՍ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄԷՃՄՈՒՍՅՈՐ ՀԱՎԱՏԻՍ ԼՐԱԳՐՈՑ

1884

ՊԱՅՄԱՆՔ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

1. Բաժանորդագրութիւնք տարեկան են.
2. Կհրատարակուի ամէն ամսոյ 15 ին.
5. Տարեկան 12 տետրերու գինն է
 Ա. Տաճկաստանի համար 6 ղրշ.
 Բ. Տաճկաստանէ դուրս, ամեն օտար քաղաքացի համար (1 1/2) մէկ ու կէս Ֆրանք, փոստայի ծախքը խմբագրութեանս կողմէ վճարուելու պայմանաւ:
4. Բաժանորդագրութիւնք կսկսին Յունվար ամսէ:
5. Բաժանորդագրութիւնք կանխիկ վճարելի են:

115924-ԱՀ

2458

41

Նաճակ եւ ճօճար կընդունուի հետեւեալ հասցեիւ
 ՏՕԲԹՕՐ Մ. Բ. ԻԻԹԻՒՃԵԱՆ
 Բերա. Թարլա պաշի, Զամպոգ փողոց թիւ 12

1. ԱՌԱՔԵԼ ԲԱՀԱԹՐԵԱՆՅ

2. ԳԵՐԱՊԱՏԻԻ Տ. ՄԵԼՔԻՍԵԳԻԿ
ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆՅ

ԵՒ

3. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ԻՓԷՔՃԵԱՆ

1. Տ. ՄԵԼՔԻՍԵԳԻԿ ՍՐԲ. ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Ներկայ հատորիկովս կհրատարակենք Առաքել Բահաթրեանցի կենսագրութիւնն, եւ եթէ սորա անուան ընկերացուցինք Զմիւռնիոյ Առաջնորդ Տ. Մելքիսեդեկ Ս. Արքեպիսկոպոսի եւ Հ. Իփէքճեանի անունները, սա առթիւ է, թէ առաջինն Առաքել Բահաթրեանցի ուսուցիչն եւ բաղդակիցն է, որ այնքան չարչարանք եւ նեղութիւնք կրելէ յետոյ, այսօր իր մտքի եւ սրտի ճոխագոյն զարգացմամբ եւ իրաւամբ ստացած արժանաւորութեամբը, ծանօթ է ազգին մասնաւանդ գրական եւ կրօնական ասպարիղին

մէջ, որոյ մի աներկբայելի ապացոյցն եղաւ 1884 մարտ 12ին Ազգ. Համագումար ժողովոյ կողմանէ բացարձակ առաւելութեամբ ստացած 53 քուէն իբրեւ Գ. ընտրելի Կաթողիկոսական բարձր դահուն. հոս առանց իր կենսագրութիւնն ընելու, իւր ոգւոյն եւ սկզբան վերաբերութեամբ ճաշակ մը տալու համար բաւ կհամարիմ նոյն աւուր Համագումար ժողովոյ մէջ Նորին Գերապատուութեան արտասանած խօսքերն յառաջ բերել, ի Պարսկաստան, ի Հնդկաստան, յԵւրոպա եւ Տաճկաստանի հեռաւոր եւ ամեն գաւառաց մէջ գտնուող մեր մէկ քանի հազար ընթերցողաց հաղորդել, զոր նոքա թերեւս ինչպէս նաեւ Խմբագիրս ոչ տեսած, ոչ ճանչցած եւ ոչ տեսութիւն ըրած չեմ:

«Ներում կիմդրեմ խօսք առնելուս համար. զի ինչ յառաջ աւագագոյն Հարք լաւ կերպիւ խօսեցան խնդրոյն վրայ, կփափաքիմ իմ տեսութիւնս յայանել խնդրոյն վրայ, եւ եթէ այս առթիւ կրկնութիւններ ընեմ՝ այդ մասին համար ալ ներում կիմդրեմ. զի գոնէ պիտի ապացուցանեմ թէ մեք համաժողովուրդ

սկզբամբ: Ճշմարտոր խօսած չեմք ըլլար, երբ չըսենք, որ արդի եկեղեցականութիւնը ինչպէս է այն բարձր վիճակէն, յոր կոչուած է. մեք եկեղեցականքս եկեղեցւոյ քարինքն ենք, բայց ինչպէս ենք մեր տեղէն, եւ զիտէք թէ երբ քար մը կլինայ փողոցին վրայ, ինչ կլինի նա, —քար դայթակղութեան. մեք եպիսկոպոստունքս ոչ նախկին Սահակներն ենք, ոչ մեր վարդապետք Նղիշէներ, եւ ոչ մեր քահանայք Ղեւոնդեանք, եւ ոչ մեր ժողովուրդը Վարդանանք են. այս անկման պատճառը միայն եկեղեցականութեան վերադրել անարդար է, ինչպէս նաեւ ժողովրդեան վերադրել՝ անիրաւ է. Հայաստանեայց եկեղեցին ոչ միայն եկեղեցականօք եւ ոչ միայն ժողովրդով կը կազմուի. երկուքին իսկ կազմեն զայն, եւ այս անկման պատճառն երկուքին վրայ ալ կծանրանայ. գուցէ առարկուի թէ հալածանաց դարեր անցած են, եւ պէտք չկայ ոչ նախկին եկեղեցականաց եւ ոչ նախկին ժողովրդեան. այլ եթէ արտաքին հալածանք չկան, միթէ կրնանք ըսել թէ ներքին հալածանք ալ չկան մեր եկեղեցւոյն դէմ. միթէ կեղծիք եւ խաբէութիւնք բար-

ճանն աշխարհէս, եւ միթէ դոցա յլսար կը-
րելէ զերծ է մեր եկեղեցին. մեք պէտք է
գիտնանք, թէ Կաթողիկոսական ընտրողներ
չենք, եւ եթէ Ազգը պատուած է զմեզ՝ ի-
րաւունք տալով մեզ, մեր մէջէն ընտրելիու-
թեան արժանաւորներ ցոյց տալ, միանգա-
մայն եւ ծանր պատասխանատուութիւն զը-
րած է մեր վրայ: Ուրեմն մեր վրայ ծանրա-
ցող պատասխանատուութիւնն ըմբռնենք,
եւ երբ մեր Ազգին եւ եկեղեցւոյ վիճակն
ստուգապէս ի նկատ առնուիք, յայնժամ մեր
խիղճը ցոյց կուտայ մեզ, թէ սրպիսի հան-
գամանք անհրաժեշտ են այն անձանց համար,
որոց համար պիտի տանք մեր քուէներն»:

Ինչ որ ալ ըլլայ Մեղքիսեղեկ Մուրատեան
Սրբազանը, Կաթողիկոս կամ Պատրիարք,
տարակոյս չունիմ թէ չմոռնար իր վաղեմի
ընկեր Բահաթրեանցն, եւ ի յիշատակ նորին
կբարեհաճի նորա գժբազդ ընտանեաց օգ-
նել, մանաւանդ որբերուն, որոց յառաջա-
գիմութիւնը կարօտ է Մեղքիսեղեկ Սրբա-
զանի աղբու եւ բարձր պաշտպանութեան:

2. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ԻՓԷՔՃԵԱՆ

Գալով Համբարձում Իփէքճեանի, որն
որ իւր երկտասարդ հասակին մէջ երկարա-
տեւ հիւանդութեամբ վշտագնեալ թէպէտ
եւ անցեալ տարի իւր մահկանացուն կնքեց,
բայց զանի չենք մոռնար Առաքել Բահաթր-
եանցի անուան հետ, որովհետեւ ինչպէս
Առաքելն ի Ռուսաստան, նոյնպէս Համբար-
ձում Իփէքճեանն ալ ի Տաճկաստան առաջին
եղաւ գրեթէ ամենուս անձանօթ եղող մա-
կաբոյս, մահաբոյս եւ մահաբոյս-իւն
բառերը ծանօթացնել եւ հռչակաւորն Հ.
Ըբէնսըրբի մեթոօին ընտելացնել, որ է դաս-
տիարակել տղայքն Գերմանական նոր դրու-
թեամբ. այն է տղայն իւր ամենապարզ եւ
բնական ձեւին մէջ ծանօթելն անձանօթն Երեսու:

Աւանդ, որ Կ. Պոլսոյ ազգայինք ըստ ար-
ժանուոյն չքաջալերեցին զԻփէքճեան, եւ տե-
ղի առօին որ մեռաւ աղքատ եւ մուրացկան
վիճակի մէջ. եւ որ ցաւալին է, այժմ շա-
տերն սկսած են բարեյիշատակ հանգուցեալն
յետ մահու սիրելի, քան որչափ չսիրեցին ի
կենդանութեան:

5. ԱՌԱՔԵԼ ԲԱՀԱԹՐԵԱՆՅ

1883 Փետրուար 5 ին ի Տէր հանգեաւ Խար-
կով (ի Ռուսաստան) քաղաքի մէջ, Նոր-Նա-
խիջեւանի Հայոց Հողեւոր դպրոցի տեսուչ,
Առաքել Բահաթրեանց, որոյ հոգեհանգիստը
կատարեց «Վարժարանի» խմբագրութիւնը,
1883 Փետրուար 13 ին, Թիֆլիզի Մոզնոյ
Եկեղեցւոյ դաւթի մէջ, ժողովրդեան բազ-
մութիւնը մեծ էր, Հայ ուսումնական երի-
տասարդութիւնը ներկայ էր այն տեղ, Պարոն
Յակոբ Տէր-Յովհաննէսեան կարգաց հետեւ-
եալ ճառն, որն ամբողջապէս կընդօրինա-
կենք իբրեւ ճշմարիտ նկարագրութիւն եւ
կենսագրութիւն երիտասարդ Հանգուցելոյն,
արժանաւոր մշակ Ազգային լուսաւորութեան
եւ Հայ-մանկտոյ դաստիարակութեան:

«Թուականէս մէկ քանի օր առաջ հեռա-
գիրն ամենացաւալի լուր մը հաղորդեց մեզ,
հեռի հայրենիքէ, ի հիւսիս, հոգին աւանդեց
ծաղիկ հասակին մէջ, հազիւ 33 տարեկան
մենէ շատերուն ծանօթ եւ սիրելի Առաքել

Բահաթրեանց: Նորա մահուան բօթն ամեն
լտողի վրայ ամենածանր տպաւորութիւն մը
գործեց. մենէ ամեն մէկերնիս, իր մէջ ան-
ասելի կսկիծ մը զգաց, զգալով ամենուս
համար անդառնալի կորուստ մը:

«Պարոններ, մենէ ո՞վ քիչ թէ շատ ծանօթ
չէր Բահաթրեանցի այդ մաքուր եւ անա-
բատ բնաւորութեան հետ: Մենէ ո՞վ ծանօթ
չէ նորա անխոնջ աշխատանաց, նորա ան-
կեղծ եւ անշահասէր հայրենասիրութեան,
նորա գաղափարական եւ գործնական անձ-
նութիւնը իւր գործին: Այսօր հայ ազգը
զրկուեցաւ գրականութեան եւ մանկավար-
ժութեան ամենաազնիւ մշակաց միէն. այս-
օր խեղճ հայ ուսումնականները զրկուեցան
հայ մանկավարժից միէն, որոնք զժբազդա-
բար մեր մէջ շատ եւ շատ հազուագիւտեան:

«Առաքել Բահաթրեանց ծնած է Ղարաբա-
ղի Շուշի քաղաքին մէջ, սկսած է իր ուսու-
մը Ղարաբաղի Հայոց հոգեւոր ուսումնա-
րանի մէջ, Պետրոս Շանչեանցի եւ Գարեգին
Մուրատեանցի (1) օրերուն: Հանգուցեալն

1. Այժմ Մելքիսեդեկ եպիսկոպոս Մուրատեան:

արդէն այն ժամանակներն յիշեալ դաստիարակներու ուշադրութիւնն իր վրայ դարձուցած էր՝ իր ընդունակութեամբն եւ աշխատասիրութեամբն։ Երբ նոյն միջոցներուն Ղարաբաղի մէջ, Պ. Ծանշեանց եւ Մուրառեանց հալածուեցան, երբ ատոնք ցուրտ ձմեռ եղանակին ճամբայ ելան Ղարաբաղէ Էջմիածին ինքզինքնին արդարացնելու, որոնց միակ նպատակն էր տարածել մի միայն լոյս եւ ճշմարտութեան գաղափարը, հետեռնին տարած էին իրենց աշակերտներէն մի քանին, որոնց մէջ կգտնուէր նաեւ Առաքել Բահաթրեանց երիտասարդն, իբրեւ ապացոյց, իբրեւ արդիւնք իրենց աշխատութեան, իրենց ուղղութեան։ Թէ ուսուցիչք եւ թէ աշակերտք, մեծ նեղութեանց եւ զրկանքներու հանդիպած են թէ ի ճանապարհին եւ թէ յԷջմիածին։

Քիչ ժամանակէ յետոյ, Առաքել Բահաթրեանց Թիֆլիս եկած է իր ուսումը շարունակելու։ Պատրաստուած է, գիշեր ցերեկ աշխատելով, Կլասիկական գիշնադիմօն մտնել, համարեա անծանօթ ուսուերէն լեզուի, կարող եղած է մէկ քանի ամսուան մէջ սննքան

պատրաստուիլ, որ ամենայն յաջողութեամբ կարողացած է հինգերորդ դաստան հարցաքննութիւնները տալ։ Բոլոր առարկաներուն նա արդէն քննութիւնները վերջացուցած էր ընդունուիլ, երբ Գիմնազիօնի վերատեսուչն ուշադրութիւն դարձուց նորա հասակի վրայ եւ արդեւք եղաւ միանգամայն նորին Գիմնազիօն մտնելու։ Երեսակայեցէք խեղճ երիտասարդին զրութիւնը․ մտաւորապէս ըստ ամենայնի պատրաստ, տարիներու պատճառաւ, զուրս մնացած է ուսման տաճարէն։ Ի՞նչ աղաչանք, ի՞նչ պաղատանք, որ ընդունին զինքը Գիմնազիօն, ապացուցանելով որ նորա միակ նպատակն է ուսումն եւ գիտութիւն, որ հասակն իրեն չէ կարող երբէք լսանգարել, բայց ի զուր, ոչինչ չազգեց։ Մնաց խեղճը մտորեալ, ի՞նչ ընել, սւր երթալ . . . վերադառնալ հայրենիք, որ կնշանակէր Առաքել Բահաթրեանց չըլլալ . . . կմնայ խեղճն ի Թիֆլիզ, կշարունակէ իր ուսումն առանձին առանձնացած։ Մէկ ասրի չանցած, Բահաթրեանց չէ երեւցած ի Թիֆլիզ, 1869 թուականին յանկարծ Մոսկուա կերեւոյ, դարձեալ կպատ-

րատուի, ամենասասիկ նեղութեանց ենթարկուելով, ուղղակի Համալսարանն կամ Լազարեոն ձեմարանի Լիցիօնը մտնել: Վերջապէս կյաղթէ ամեն դժուարութեանց, յաջողութեամբ կուտայ քննութիւններն եւ կը մտնէ Արեւելեան լեզուագիտութեան բաժինն, այն է Լիցէօնը:

«Յրեւակայել դժուար է, թէ ինչպէս էր պարագած Հանգուցեալն իր ուսանողութեան ժամանակ. իր ընկերները զարմացած մնացած էին իր տոկունութեան վրայ, գիշեր եւ ցերեկ նստած միս մինակ իր սենեակն, երկաթի նման կաշխատէր իր գործօղն: Ոչ մէկ զուարճութիւն չէր կարող անջատել զնա, կտրել աշխատանքներէ. ինչ դժուարութեամբ երբեմն իր ընկերներուն յաջողած էր մասնակից ընելու ուսանողական զուարճութեանց. կարճէն թէ այդ մարդը միայն աշխատութեան համար ծնած էր: Աւարտած է իր ուսումն փառաւոր կերպիւ, արժանանալով կանտիտատի աստիճանին. բայց այսքանիւ չէ բաւականացած: Երբ իր ընկերներէն շատերը մտած են կեանքն իրենց ասպարէզ գտնելու, նա դարձեալ ձգտած է

դէպի կատարելագործութիւն: Առաքել Բահաթրեանց անցած է Գերմանիա իր գործը շարունակելու: Մի եւ նոյն հաստատամտութեամբ, իր երկաթեայ կամօք, նա՛ համարեան հացի կարօտ, անտանելի աղքատութեան մէջ եւ առանց յուսահատելու, որովհետեւ նորա համար յուսահատիլ ըսուած բառը չէր ստեղծուած, օտար երկիր, Գերմանիոյ քաղաքներէն մէկուն մէջ, պարագած է իր գործով, ուսման ժամերն համբերութեամբ տանելով ամեն դժուարութեանց: Զանի տեսնող ծանօթք եւ բարեկամք կրօնն, որ այդ զբոսութեան մէջ ալ Առաքել Բահաթրեանցը նոյն զուարթ եւ ուրախ դէմքն ունէր, ինչպէս միշտ ունեցած էր նա ուրիշ ամեն պարագայի մէջ: Նա ինքզինքն երջանիկ է համարած, որ նստած ուսումնական աշխարհի մէջ, ինքն եւս կիտարելագործուի, սովաւ է նա ուրախ, զուարթ եւ միտիթարուած:

«Բայց գեռ հայոց աշխարհին յայտնի չէ Բահաթրեանց. նորա տաղանդը դեռ յաշխարհի չէ փայլած: 1874 թուականին Թիֆլիզի լրագրութեան մէջ լոյս տեսաւ «Համբներու եւ կոյրերու ուսումնարանաց» վերա-

բերեալ յօղուած մը : Իւր լեզուովն , իւր խօ-
րին մաքերովն սոյն յօղուած , իսկոյն մեր
ամենուս ուշադրութիւնը դարձուց իր հե-
ղինակին վրայ , որոյ տաղանդը սոյն փոքրիկ
գրուածքի մէջ պարզ երեւցաւ :

«Մակայն տարիներ անցան եւ սոյն յօղ-
ուածի հեղինակ Բահաթրեանց երեւան ելած
չէ , արդեօք քնչ եղաւ , եւ մեր դնաց Գեր-
մանիայէ : 1878 թուականին «Մանկավար-
ժական թերթ» ամսագիրն Առաքել Բահա-
թրեանցի դուրս հանեց . նոյն իսկ առաջին
յայտարարութեան վրայ «Մանկավարժական
թերթին» հրատարակման մասին դուրս իրժ-
բագիրն ստացած է Առաքել Բահաթրեանցէ
նաժակ մը Սիմֆերոպօլէ , ուսկից կտեղե-
կացուի թէ , Հանգուցեալը կգտնուէր իբրեւ
տեսուչ եւ մանկավարժ սոյն տեղի ուսուց-
չական դպրոցի , որով կյայտնէր ամագրի
մէջ աշխատելու պատրաստութիւնն , եւ ա-
ռաջարկած է իր աշխատութիւնը բոլորովն
ձրի , համակրելով միանդամայն եւ սիրելով
այդ դործը :

«Քանի որ «Մանկավարժական թերթը կը
հրատարակուէր , Առաքել Բահաթրեանց նա»

րա ամենաջերմ աշխատակիցն էր առանց
մի որ եւ է վարձատրութեան : Նորա գըր-
ուածքներն արդէն մեր հասարակութեան եւ
հայ մանկավարժութեան աշխարհի ուշադ-
րութիւնն ստանձին գրուեց : Նորա գողտ-
րիկ զեղեցիկ լեզուն , առողջ եւ գործնական
մտքերը , խորին եւ ճիշդ քննութիւններն եւ
շիտոգրութիւնները համակրելի ըրին Առաքել
Բահաթրեանցի անունն ամբողջ հայ հասա-
րակութեան համար : Թիֆլիզի Ներսիսեան
դպրոցի ուշադրութիւնը դարձաւ դէպի Սիմ-
ֆերոպօլ եւ Առաքել Բահաթրեանցը 1881-
1882 թուականին հրակրուեցաւ «Թիֆլիզ
մանկավարժութեան ուսուցչի պաշտօնով
Ներսիսեան դպրոցի բարձր դասատուներու
համար : Թիֆլիզի մէջ Առաքել Բահաթրեանցն
այդ պաշտօնը կատարելով , չէր դադարած
աշխատիլ եւ գրականութեան համար . այդ
ժամանակ լոյս տեսան նորա մանկավարժու-
թեան եւ հոգեբանութեան ձեռնարկներն :

2452
11

«Այդ միջոցներուն էր , երբ Գլորգ Գ.
Կաթողիկոսի կառնով կադմուսեցաւ ուսուց-
չական ժողովի «կարդադրիչ յանձնաժողովն ,
որոյ անդամն էր հանգուցեալ Բահաթրեանցը :

Մրադիրներու պատրաստութեան մասնաժողովի եռանդոտ աշխատող անդամներէն մէկն էր . թէ ինչ սիրով, ինչ հոգեով նա կ'մասնակցէր այդ գործին մէջ, արդէն յայտնի է ամենուս :

«Հանգամանքներէ ստիպեալ Առաքել Բահաթրեանց կ'թողու Քիֆլիզն եւ կ'հրաւիրուի Նոր-Նախիջեւան՝ այն տեղի հոգեւոր գպրոցի մանկավարժութեան ուսուցիչ եւ տեսուչ : Թէպէտ եւ հեռու մեզմէ, սակայն մտաւորապէս եւ հոգեով նա գարձեալ մօտ էր մեզ : Նա եղեւ ամենաջերմ աշխատկից «Աարժարան» մանկավարժական ամսագրի . նա իւր սովորական եռանդով կ'չարունակէր իր գլըրուածքներն յիշեալ թերթի մէջ մինչեւ իր մահն :

«Ահա մի համառօտ հայեացք վաղամեռիկ Առաքել Բահաթրեանցի, գիտութեան այդ մարտիրոսի կենաց, որոյ մանրամասնութիւնն անգամ օրինակելի եւ դաստիարակող կարող է ըլլալ :

«Առաքել Բահաթրեանցն իբրեւ հայ մանկավարժ այն մեծ նշանակութիւնն սենեցաւ, որ մեր մէջ նա տեսական մանկավարժու-

թիւնը դիւրութեամբ կեանք տուաւ, զանի գործնական շինեց իր լեզուով, իր ուղիղ հայեացքով, իր սովուն աշխատութեամբ եւ իր անշահասիրութեամբ : Առաքել Բահաթրեանցն իբրեւ գրական անձ, հայ հեղինակ, հարստացուց մեր աղքատ գրականութիւնը, մասնաւանդ մանկավարժական մասն իր գեղեցիկ գլըրուածքներով :

«Առաքել Բահաթրեանցն իբրեւ հայր ընտանեաց, օրինակելի էր մեզ համար, ինքզինքն՝ աշխարհային ամեն զուարճութիւններէն զրկելով, նա իր քրտանց արդիւնքը միայն իր ընտանեաց, իր զուակաց վրայ կ'գործածէր :

«Առաքել Բահաթրեանցն իբրեւ ընկեր իր ընկերներու մէջ, ամենահամակրելին, ամենասիրելին համարուած էր : Նորա վարմունքը նորա անկեղծութիւնը, նորա պարզութիւնը միանգամայն պաշտելի էին նորա ընկերաց աչաց :

«Իբրեւ քաղաքացի՝ Բահաթրեանցը վերին աստիճանի հայրասէր, գաղափարական հայրենասէր անձն էր : Հայրենասիրութեան բարձր գաղափարն էր, որ նեղութիւններու մէջ ինքզինքը մխիթարած էր :

«Վերջապէս՝ Առաքել Յահաթրեանցն իբրեւ մարդ՝ մեր ժամանակին այն հաստատամիտ եւ փայլուն ախպարի հազուադիւտ ներկայացուցիչներէն մին էր, որ չգիտէ զանազանել տեսականը՝ գործնականէ, գաղափարը՝ կեանքէ, սկզբունքը՝ նորա իրականացնելէն, որ չգիտէ այլ եւ այլ բայմաններ դնել խղճին կամ շրջապատող իրականութեանն, որ մինչեւ ի գերեզման հաւատարիմ էր իր բարձր գաղափարաց։

«Միտքերնիդ բերէք նորա պատկեր, նորա դէմքը Աւստրալական ժողովոյ մէջ, ինչ անմեղ, պարզ ժպիտ կփայլէր նորա լուսաւոր երեսին վրայ։ Ինչ բաց ճակատ զարդարած էր նորա ազնիւ եւ անխարդախ դէմքը։ Լսեցէք զանի, իր լեզուէն կըխէր այն, ինչ որ իր սիրան ունէր պահած, միտքը կյայտնէր նա ուղղակի, առանց պտոյտներ ընելու, կոշտ կոպտասխանէ, բայց նոյն իսկ այդ կոշտութիւնը նորա ազնիւ սրտի պարզ սրտայայտութիւնն է՝ եւ ասոր համար ալ ներելի եւ մինչեւ անգամ սիրելի եւ համակրելի։

«Եւ մենք պանրոններ, այսպիսի մարդոցմէ զրկուած ենք, կորուստ մը, որ միատեսակ

դգալի եւ անդառնալի է հայ ազգի համար ընդհանրապէս, մեզ ընկերներուս եւ իր գերդաստանին մտնաւորապէս։

«Խլեց նա մենէ անդուծ մահը, բայց անմահ է նորա գործը, եւ տարածած լոյսն։ Առաքել Յահաթրեանցի անուան հետ յաւիտեան կապուած կըլլայ եռանդուն, տաղանդաւոր, ազնիւ գործող հայ մանկավարժի եւ հեղինակի յիշատակն։

«Հանդիստ քեզ, սիրելի ընկեր, քո անկեղծ բարեկամներդ կպահեն յաւիտեան իրենց սրտից մէջ քո քաղցր յիշատակն, իսկ ապագայ սերունդը՝ պատկառանքով եւ երախտագիտութեամբ կյիշէ քո անունը։

«Ենդ՞ հայ ազգի պատմութեան մէջ յարգելի սեղ բռնեցիր, ազնիւ ընկեր, այսուհետեւ հանդիստ քեզ (1)։

Ս. յս առթիւ անհրաժեշտ եւ քաղցր պարտք կը համարինք «Վարժարան» անուն Հանդէսի վրայ մէկ քանի խօսք ընել, զի այս պատուական Հանդէսն ոչ միայն կսիրէր վաղա-

1. Տես «Վարժարան», 1885 մարտ 8 Ա. տարի.

մեռիկ Առաքելն, այլ միանգամայն նորին տաղանդաւոր աշխատողներէն մին էր. խիստ ուշադրութեան եւ ընթերցանութեան արժանի է, «Վարժարան» զանազան թուոց մէջ, դժբաղդ Առաքելի խիստ օգտակար յօդուածներն, որոնց ամենն ալ հաւաքելով, «Գործք Առաքել Բահայթրեանցի» վերնագիր հատորիկով մը հրատարակել որոշած եմք:

«Վարժարան» ամսօրեայ Հանդէս մ'է, կը հրատարակուի ի Ռուսաստան, Թիֆլիզի մէջ, խմբագրութեամբ Ն. Խոսրովեանի, որ այժմ Ս. Էջմիածնայ Գէորգեան ճեմարանի դասատու կոչուած է. «Վարժարան» ընթերցանութեան արժանի է. ոչ միայն արժանի, այլ անհրաժեշտ է. պակաս էր Հայուն համար այսպիսի թերթ մը. երանի էր եւ փափաքելի որ կարող ազգայնք ամեն քաջալերութիւն եւ պաշտպանութիւն չխնայէին, նորա՝ այսինքն Առաքելի սիրական եղող ՎԱՐԺԱՐԱՆ ին յարատեութեան . . .

Տաճկաստանի ազգայնոց, թէ Կ. Պօլսոյ եւ թէ դաւառացոց համար, ամենայն սիրով պատրաստ եմք, ուղղորն դիւրութեամբ ուղարկել, եւ այս ալ չէ թէ «Վարժարանի»

խմբագրոյն, այլ աւելի եւ մանաւանդ զանի կարգացողներուն օգտակար ծառայութիւն մ'ընելու նպատակաւ. զի համոզուած եմ թէ անգամ մը զանի կարգացողը գոհ պիտի ըլլայ, եւ ալ այնուհետեւ միշտ պիտի փափաքի:

Ընթերցող, մի բամբասեր զիս, եթէ Բահայթրեանցէ սկսելով, «Վարժարան» Հանդէսն ազգայնոց ծանօթացնելու եւ ազգարարելու ելայ. իրաւունք ունիս, բայց մէկը միւսէն անբաժանելի է. «Վարժարան» վարժող ըլլալու համար Առաքեալներու կարօտ է. ուստի եթէ Առաքել Բահայթրեանցը կորսընցուցինք, յուսանք թէ զանի փոխանորդօղիներ ունենալու ուրախութիւնը պիտի ունենանք . . . : Բայց ինչ որ ալ ըլլայ, դարձեալ մեծ եւ անդարմանելի կորուստ մ'է ոչ միայն Ռուսիոյ, այլ ընդհանուր Հայոցս, Առաքել Բահայթրեանցի մահն. Առաքելն ոչ կճանաչեմ եւ ոչ տեսած եմ. այլ կարդալով նորա հրատարակութիւնները, կտրէի եւ կյարգէի զինքը, որովհետեւ Առաքելի կեանքը, շատերուն կեանքը բարեկեցիկ եւ առողջ ընելու պիտի ծառայէր. Առաքելի ման-

կալարժական սկզբունքներն իրաւ է որ նոր են եւ քիչ ծանօթ Ազգիս, բայց ամենէն ընտիրն, ամենէն օգտակարն են, զի ճշմարիտ եւ բնական են. Առաքելի մանկավարժական սկզբունքներն հոչակաւոր եւ Մեծն Ըսբէնսըրի մանկավարժական մեթոտներէն ծնունդ առած են:

Տղայոց դաստիարակութեան նպատակն է, կրսէ Ըբբէնսըր, որոյ ջերմ հետեւողն եղած է Առաքել, մարդոց բարւոք կենցաղավարութիւնն, որն որ արուեստ մ'է եւ արուեստ գերագոյն, ուրեմն եւ սէտք է որ վարժարանի մէջ ամեն տեսակ գիտութիւններէն զատ յատկապէս այն գիտութիւնն աւելի խնամք գանելու է, որ միւս ամեն տեսակներէն աւելի նպաստաւոր կըլլայ մարդուս, հմտութեամբ սոյն արուեստն ի գործ դնել, եւ սորա մէջ ճարտարութեան հասնելու:

Իսկապէս երջանիկ կեանքն այն է, որ գործով հարուստ է, եւ որքան որ աւելի ազնիւ լինին մարդուս գործերն, այնքան ալ երջանիկ կըլլայ նորա կեանքն: Այո, կեանքն ինքնին մի գործ է, ոչ այլ ինչ, բայց թէ գործ: Ասկայն կեանքին բովանդակութիւն

առեող գործերը տարբեր կարեւորութիւն ունին եւ սէտք է որ իրենց արժէքի համեմատ գասաւորուին: Սորա են, 1.—Անօթապէս անյնպայանութեան ժառանգութիւններ: 2.—Իւտնի անհրաժեշտ պէտքերն հոգացող, ուրեմն անյնպայանութեան անօթապէս նպաստող քոր-ժողութիւններ: 3.—Յաջորդ սերնդեան դաստիարակութեան համար որոշուած քորժողութիւններ: 4.—Մարդոս հասարակայնն եւ պէտքական որոշ դրութիւնը պահպանող քորժողութիւններ: Եւ 5.—Մէր ճաշակի եւ զբոսմանց բաւականութեանը նուրբեալ պատրաստութիւններ: Ըսբէնսըր չպնդեր թէ վերոյիշեալ սոյն հինգ մասերը խստիւ պիտի զատուէին մին միւսէն, ոչ. նոցա սերտ եւ ներքին կապակցութիւնը լաւ տեսելով, նա միայն կպահանջէ, թէ նոքա իր ցոյց առած կարգով հետեւէին մին միւսին. պատճառ՝ որ կենսական պաշտօնները միայն այդ կարգով հնարաւոր են: —Դաստիարակութեան ամենամասն մեթոտն կամ հիմն է— կանխաւ պատրաստել մարդս բոլոր այդ մասերու համար:

Ըսբէնսըր գտնապէս կախոսայ թէ Բնագինութիւն կոչուած ուսումն, արժանաւոր

ընդունելութիւն չէ գտած վարժարաններու մէջ . անշուշտ ընդհանրապէս Անդղիոյ վրայ խօսելով, ինչ պիտի ըսէ արդեօք մեզ համար, որ զիստ արտասանել սկսած ենք, առողջութիւն, առողջաբանութիւն, սիրտ, թոք, ստամոքս, արիւն, արեան շրջան, շնչառութիւն, մարտդութիւն բառերն եւ չորս միլիօն հայոց մէջէն քանիսներ :

Առաքել ոչ այնքան մեծ հարուստ մ'էր եւ ոչ հազուադիւր կոչուելու արժանիք մ'ունէր իր կենսագրութիւնն ունենալու համար . Առաքել իրաւ մեծ եւ համբաւաւորեալ մէկը չէր իբրեւ հարուստ, բայց հայոց համար, ըստ իս, ամենէն մեծ մարդն էր, որ Ըսբէնս սրբի գաղափարներն ոչ միայն ազգայնոց ծանօթացնել կաշխատէր իր զրութիւններովն, այլ սոյն մեծ փիլիսոփային դաստիարակութեան մեթոտին համեմատ կդաստիարակէր իր գլորոցական պաշտօններուն մէջ, ինչպէս :

Քնադնութենէ յետոյ պէտք է անհրաժեշտաբար Քնական գիտութիւնն իր ամեն ճիւղերովն, որք կծառայեն կենաց անհրաժեշտ պէտքերը ձեռք բերելու համար սահմանած մարդկային գործողութեանց :

Իսկ մարդկային գործունէութեան երրորդ կարգին վերաբերեալ պատրաստութիւնն, Անդղիացի փիլիսոփային կարծիքով առաւել եւս վատ դրութեան մէջ : «Արդեօք մի սարսափելի երեւոյթ չ'է այս, կգոչէ նա, որ թէ եւ յաջորդ սերնդին նուիրելու խնամքէն կախեալ է նորա մահն ու կեանքը, բարոյական շահն ու վնասը, այսու ամենայնիւ մանուկներու դաստիարակութեան մասին եւ ոչ մի խօսք ըսուած է այն իսկ էակներուն, որ ժամանակով ինքեանք եւս ծնողքներ պիտի դառնան : Զարհուրելի բան չ'է արդեօք, որ մի ամբողջ նոր սերնդի ճակատագիրը մասնուած է անմիտ սովորութեան պատահական բերմունքներուն, բոլորական կրից, վայրկենական հաճոյից, տխմար դայեակներու եւ սղէտ սլառաւներու նախապաշարմանց :

Մարդկային գործունէութեան չորրորդ կարգի համար ամենէն գլխաւորն է ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆ, որն որ այժմեան դաստառութեան կերպով անօգուտ բան մը կազմած է : Իսկ մարդկային գործունէութեան հինգերորդ եւ վերջին կարգին ալ Ըսբէնսըր, մի

և ևս յն կարեւորութիւնը տուած է, ինչպէս ըրած է միւս չորսին: Ինչպէս կրտէ, Էսթէ-տիքական կրթութեան և ասոր վայելքի արգար գնահատութեան մէջ մենք ոչ ոք է ետ չենք մնար: Մեր կեանքը ճշմարիտ կը զրկուէր իր հրապոյրներուն կէսէն, եթէ նըկարելու, դրօշելու, քանդակելու, նուազելու արուեստներն և ամեն մի բան բնական գեղեցկութեան յարուցած զգացմունքները չըլլային:

Առաջել Բահաթրեանցի կենսագրութեան առթիւ, Ըսքէնըրի դաստիարակութեան մեթոտներուն խիստ և խիստ համառօտ տեսութիւնն (1) ըրինք. պատճառն ուրիշ բան չէ, այլ ցուցնել, թէ Առաջել Բահաթրեանց չէր այնպիսի մեծ, հարուստ իշխան մը, ինչպէս:

1. Աղաբաբեանց, որն որ 1810 թուականին հիմնարկեց յԱթաբէան, իր ուսումնարանն, որ կշարունակուի մինչև ցարգ իր անմահ հիմնադիր Աղաբաբեանցի թողած ապահովութեան միջոցներով:

2. Առաւել մեծ և գերազանց եղաւ Լազարեանց բարերար տանն յիշատակը, որն որ վերոյիշեալէն չորս տարի յետոյ, այսինքն 1814 թուականին Վեհազնեայ իշխան Յովակիմ Աղայ Լազարեան կանգնեց Մոսկվայի Լազարեանց ճեմարանն ի Ռուսաստան, որ ցայսօր հազարաւոր զարգացեալ անձինք պարգեւեց ազգին և պիտի յարատեւէ իւր օգտաւէտ արդիւնք այդ տոհմի հասուն և հեռատես կազաւորութեամբ:

3. Սէվէրեան Յովհաննէս Ամիրայ կանգնեց Իւսկիւտարի (ի Կ. Պօլիս) եռայարկ ճեմարանն՝ Երուսաղեմայ տանը տեղն, որ հազիւ տեւեց և խափանուեցաւ:

4. Ներսէսեան Յակօր կանգնեց Սիրվիհիսարի վարժարանը:

5. Կիւլպէնկեանց ժառանգաւորք Կեսարիոյ Թալատու վարժարանը (1848):

6. Մարիամ Տիկին Կիւլպէնկեանց Թալատ գիւղի աղջկանց վարժարանը:

7. Նոր-Նախիջեանի Խալիպեան Աղայ Յարութիւն կանգնեց Թէոդոսիոյ Խալիպեան հոյակապ եռայարկ ուսումնարանն իր տպարանովն, որ մեծ յոյս խոստացած էր ազգին,

1. Տես Մատ. Ժող. Հատոր Գ. Թիւ 6, 17, 18:

Հ. Գարրիէլ Վ. Այվազեանի բարեջան աշխատութեամբ :

8. Յովնանեան Աղայ Յովհաննէս հիմնարկեց 1872 թուականին, իւր ամուսնոյ կտակի համաձայն, Մարիամեան-Յովնանեան օրիորդական դպրոցն, ապահովելով մշտնջենական տարեկան եկամուտով :

9. Վարդանեան Աղայ Վարդան յԱխլցխա, իւր կառուցած Ս. Նշան Եկեղեցւոյ կից Վարդանանց արական եւ իգական դպրոցները մշտնջենական ապահովութեամբ :

10. Կոկոյեան Մկրտիչ. օրիորդական գիշերօթիկ դպրոցը մշտնջենաւոր ապահովութեամբ ի Նոր-Նախիջեւան :

11. Սանասարեանց Աղայ Մկրտիչ՝ Խարակինոսի (Վանայ) վարժարանն եւ Կարնոյ վարժապետանոցը :

12. Սեբաստիոյ հոյակապ երեք մեծ վարժարաններն, զորս շէինած են Օտապաշեան Յովսէփ, Գասապպաշեան եւ Աշպահեան գերդաստանք :

13. Մահտեսի Աղայ Աւետիս Ս. Խլէպնիքեանց,

14. Պետրոս Ս. Թօփալեան,

15. Գէորգ Խարամբզեան : Այս երեքն ալ անմտանայի են, Մեկիտօպօլի մէջ հիմնարկած դպրոցներովն :

16. Մերկերիոս Մովսէսեանց ի Սիմֆէրօպօլ,

17. Թովմաս Գաւթեան, յԱստրախան շինած վարժարաններովն յիշատակաց արժանի են :

18. Գափամաճեան Յարութիւն, որ նուիրած է Կ. Պօլսոյ, Ղալաթիոյ Կեդրոնական անուն վարժարանին հիմնարկութեան ատեն 500 Օսմանեան ոսկի :

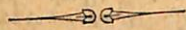
19. Գալուստ Ղազարեան, Այնթապի Վարդանեան կրթարանի բարերարն, որոյ շնորհիւ այսօր, սոյն քաղաքի մէջ Հայ լեզուն կը տարածի :

20. Ս. Բէթէրպօլուրկի Յովսէփ Իզմիրեան, որ մէկ քանի ամիս առաջ մեռած ատեն կտակեց 60,000 ուրբլի Ղարսի Հայոց ուսումնարարանի, Իզմիրեան գրականական մրցանակի եւ ճեմարանի, Ներսիսեան դպրոցի եւ Թիֆլիսի Բարեգործական ընկերութեան (1) :

1. Յառաջիկային Իզմիրեանի կենսագրութիւնն առանձին հատորիկով մը պիտի հրատարակեմ, ուր ընթերցողք կարգաւ պիտի տեսնեն իր կենդանութեան ըրած անթիւ բարեգործութիւնները :

21. Ձմռանը Սամուէլ Մուրատ եւ Ռաֆայէլ, որոյ պատմութիւնը գրած է Սարգիս վ. Թէոդորեան եւ սպագրուած ծախիւք Ռուսաստանցի Ռ. Նատիրեան բժշկի, իմ յարգելի Բարեբարին, որոյ նպաստիւք մեկ տարի ապրած եմ ի Փարիզ, բժշկութեան աշակերտելու, աղքատ եւ կարօտ վիճակի մեջ:

Էհ ուրեմն, եթէ Առաքել չհաւատարիւր Ազգիս լուսաւորութեան եւ յառաջադիմութեան նպատող վերոյիշեալ սոյն մեծ բարեբարաց եւ մեկենասներու՝ իր նիւթական աղքատութեամբն, այսու ամենայնիւ Առաքելն ալ պէտք է յիշատակել իր սկզբունքներովն, թէ տղայք ինչպէս եւ ինչ մեթոսներով զաստիարակել պէտք են, որք կարող ըլլան մարդ, բայց մարդ կատարեալ, այսինքն մարմնով՝ առողջ եւ մտօք՝ ազատ եւ առողջ . . . : Ուստի եթէ նոքա վարժարանաց հիմնադիր բարերարք են, Առաքել եւս բարերար հիմնադիր մը մանաւանդ ճանկավարժութեան կենսաբեր շէնքին:

Թ.Ա.ՆԳԱՐՈՆ ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐԻ
Հոստաքակեալ Թիւք

Թի-	ԱԿ-	ԳԷ-
1. Գիտութիւն	Յունվար 15	20 փր.
2. Ֆրանքէն	Փետրվար 15	20 »
5. Առաքել Բահաթրեանց	Մարտ 15	20 »

ՄԱՄԼՈՅ ՏԱԿ

4. Կիւթեմպերի
5. Պիւֆօն
6. Մովսէս Խորենացի
7. Կալիէ
8. Սողոմ
9. Միռապօ
10. Ռափայէլ Մուրատ
11. Առակօ
12. Եղիշէ

تآقاران ژوغوورتیان

صحتہ و علمہ دائر رسالہ

آثر سرای ہمایون اطباستدن

دوقتور مانویل پاروناق اوتجیان

در علیہ دہ بک اوغلندہ تارلہ باشندہ دامباق سوقاغلندہ نومرو ۱۲

TANKARAN JOGHOVERTTIAN

REVUE

Hygiénique et Scientifique

Rédigée par

DOCTEUR M. P. UTUDJIAN

Médecin du palais Impérial

Péra. Tarla-bachi, Rue Zambac, N. 12

Constantinople

معارف نظارت جلیہ سنک رخصتیلہ طبع اولتمشدر

3277-3279

2 021013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0335461

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0335462

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0067563

